

NHU CẦU VỀ NÔNG SẢN PHẨM VỚI VIỆC CHUYỂN DỊCH CƠ CẤU KINH TẾ NÔNG NGHIỆP VÀ NÔNG THÔN HIỆN NAY Ở VIỆT NAM

NGUYỄN HỮU THẢO

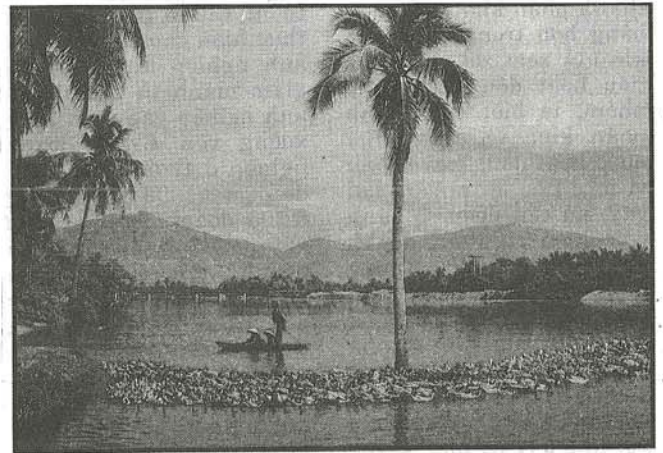
Chúng ta đều biết, nông sản là nhu cầu tối cơ bản của mọi xã hội, tuy nhiên đối với tiêu dùng của con người thì nó lại là nhu cầu có giới hạn, thậm chí ngay cả một số loại nông sản thì nhu cầu cũng không cùng tỷ lệ theo đà tăng lên của dân số. Chính từ đặc điểm này mà quá trình nghiên cứu lĩnh vực nông nghiệp và nông thôn, quá trình chuyển dịch cơ cấu kinh tế đã có nhiều cách phân tích và tiếp cận theo các góc độ khác nhau. Có thể là đi từ ngoài vào trong, từ các nhân tố tác động đến sự chuyển dịch cơ cấu như: vị trí địa lý, điều kiện tự nhiên, điều kiện kinh tế xã hội, trình độ phát triển của lực lượng sản xuất, quan hệ kinh tế quốc tế... cách tiếp cận như vậy là từ các yếu tố "đầu vào" của quá trình sản xuất. Từ đó đặt ra những vấn đề cần giải quyết trong quá trình chuyển dịch cơ cấu kinh tế nông nghiệp và nông thôn.

Trong bài viết này, chúng tôi xin tiếp cận từ "đầu ra", nghĩa là xem xét từ mức cầu các loại sản phẩm nói chung và nông sản nói riêng, nhất là trong kinh tế thị trường hiện nay. Từ đó phân tích làm sáng tỏ cơ sở và tính tất yếu khách quan của việc chuyển dịch cơ cấu kinh tế, nhất là quá trình công

nghiệp hóa, hiện đại hóa đã tác động trực tiếp đến việc chuyển dịch cơ cấu kinh tế nông nghiệp và nông thôn như thế nào?

Trước hết, trong cơ chế cũ, cơ chế kế hoạch hóa tập trung quan liêu, bao cấp. Toàn bộ nền kinh tế được vận hành theo một hệ thống chỉ tiêu kế hoạch xác định sẵn từ trung ương đến tận các cơ sở, một cơ chế cố định cứng nhắc, từ các yếu tố "đầu vào" đến sản phẩm "đầu ra" đã được sắp đặt theo các địa chỉ có sẵn, không tính đến các nhu cầu cụ thể, nói gì đến sự vận động, phát triển, sự tăng lên của các chủng loại nhu cầu. Cơ chế ấy làm mất đi tính năng động, sáng tạo, tính phong phú nhiều về của nhu cầu, triệt tiêu các động lực tăng trưởng kinh tế.

Khắc phục khuyết tật của cơ chế cũ, cơ chế mới - cơ chế kinh tế mà chúng ta xây dựng là: cơ chế thị trường có sự quản lý của nhà nước theo định hướng xã hội chủ nghĩa. Với chiến lược "kinh tế mở" Việt Nam muốn là bạn với tất cả các nước, cơ chế và chiến lược kinh tế đó trong kinh tế thị trường đòi hỏi "chỉ bán những cái thị trường cần chứ không bán cái mà mình có". Do vậy, nghiên cứu từ "đầu ra" từ kết cấu sản phẩm xã hội nói chung, cũng như nông

sản nói riêng trong kinh tế thị trường, có ý nghĩa vô cùng quan trọng, không chỉ ở số lượng chất lượng, mà cả về chủng loại sản phẩm, không những ở trong nước và cả trên phạm vi quốc tế. Hơn thế nữa, "đầu ra" lại liên quan trực tiếp đến thị trường, nhân tố tác động trực tiếp đến phân công lại lao động xã hội, tổ chức quản lý sản xuất, quá trình chuyển dịch cơ cấu kinh tế trong lĩnh vực nông nghiệp và nông thôn hiện nay.

Ở nước ta, quá trình chuyển kinh tế nông nghiệp và nông thôn sang sản xuất hàng hóa, thị trường là yếu tố quan trọng, thậm chí có khi đóng

vai trò quyết định đối với quá trình sản xuất. Khi nói đến kinh tế thị trường, chúng ta thường hay nói đến thuật ngữ "đầu ra", mà lĩnh vực nông nghiệp và nông thôn chính là thị trường nông sản và dịch vụ. Một thực tế là tiếp cận "đầu ra" lại gắn chặt với sự vận động của nhu cầu và đang hằng ngày, hàng giờ thay đổi kể cả trong và ngoài nước; trong đó nhu cầu "phản ứng" về lương thực ngày càng giảm, nhu cầu "phản mềm" về dịch vụ các loại nông sản chế biến ngày càng gia tăng, điều này thể hiện ở các nước kinh tế phát triển, dịch vụ nói chung đã chiếm hơn

60% trong thu nhập quốc dân. Chính sự thay đổi của nhu cầu đòi hỏi phải có sự thay đổi trong kết cấu sản phẩm, và đến lượt nó là sự phân công lại lao động giữa các ngành trong toàn bộ nền kinh tế quốc dân.

Một đặc điểm khác không kém phần quan trọng cũng đang hàng ngày, hàng giờ diễn ra trong kinh tế thị trường đó là vấn đề quốc tế hóa đời sống nhanh hơn quốc tế hóa sản xuất rất nhiều. Vì lẽ đó, trong xây dựng và phát triển kinh tế, đòi hỏi phải chuyển dịch cơ cấu kinh tế để sản xuất ra một khối lượng sản phẩm phù hợp với sự vận động và phát triển nhu cầu của thị trường, và do đó mọi chậm trễ trong việc chuyển dịch cơ cấu sản xuất ra sản phẩm có thể dẫn đến hậu quả không tiêu thụ được, ảnh hưởng trực tiếp đến việc phát triển kinh tế hàng hóa trong nông nghiệp và nông thôn.

Cũng như các hàng hóa khác, giá trị hàng hóa là do lao động của người sản xuất hàng hóa kết tinh trong hàng hóa. Tuy nhiên lao động hao phí cấu thành trong một đơn vị sản phẩm không chỉ bó hẹp trong một ngành mà liên quan chặt chẽ đến nhiều ngành nghề khác trong nền kinh tế quốc dân. Trong lĩnh vực nông nghiệp cũng vậy, lao động lao phí tạo ra nông

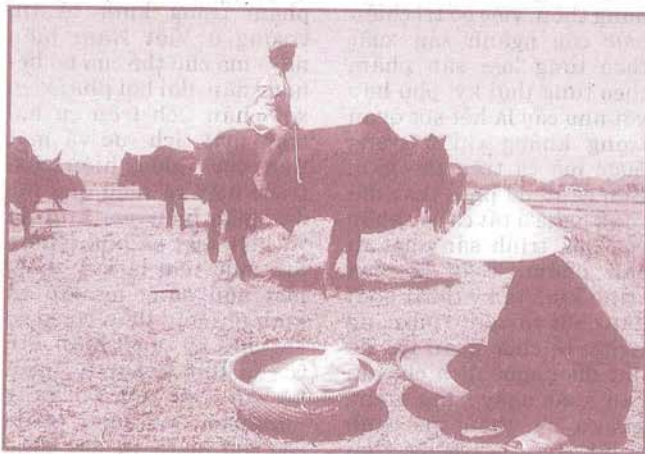
sản phẩm cũng đòi hỏi sự tác động của nhiều ngành, trong đó đặc biệt là sự tác động của các ngành công nghiệp. Do đó, nghiên cứu mức cấu của sản phẩm không thể chỉ dừng lại ở lĩnh vực sản xuất nông nghiệp mà phải xem xét trong mối liên hệ giữa các ngành. Chúng ta biết rằng trong cấu thành sản phẩm bao giờ cũng đều bao gồm hai bộ phận đó là lao động quá khứ và lao động sống. Bộ phận lao động quá khứ để tạo ra sản phẩm trong lĩnh vực sản xuất nông nghiệp, biểu hiện chủ yếu ở máy móc, thiết bị, đất đai, giống, phân bón v.v. Mặc dù đây là bộ phận có trước khi bước vào quá trình sản xuất mới nhưng có ý nghĩa hết sức quan trọng, bộ phận này ngày càng chiếm tỷ trọng lớn về hàm lượng lao động chất xám trong cấu thành sản phẩm, đồng thời nó còn là điều kiện để nâng cao năng lực sản xuất của lao động, tăng năng suất lao động làm cho tổng lao động hao phí nói chung, nhất là lao động sống ngày càng giảm xuống. Do vậy, quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa và chuyển dịch cơ cấu kinh tế nông nghiệp và nông thôn có ý nghĩa hết sức quan trọng không chỉ tạo ra tổng sản phẩm xã hội để thỏa mãn nhu cầu, mà còn phù hợp với nhu cầu có khả năng thanh toán.

Để đảm bảo được một kết cấu tổng lượng giá trị hàng hóa nông sản phù hợp với quá trình vận động của nhu cầu, đòi hỏi không những phân bổ và sử dụng tốt nguồn lao động mà còn phải nâng cao chất lượng của nguồn lao động; nhất là trong lĩnh vực nông nghiệp và nông thôn hiện nay. Đặc điểm nổi bật ở nước ta là lực lượng lao động trong nông nghiệp còn chiếm tỷ trọng rất lớn. Qua điều tra ở đồng bằng sông Cửu Long hơn 70% là lao động nông nghiệp so với tổng lao động xã hội. Do đó, nhiệm vụ đặt ra đối với chúng ta là quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa là phải chuyển dịch lực lượng lao động từ nông nghiệp sang lĩnh vực công nghiệp và dịch vụ. Theo con số thống kê đến năm 2000 ước tính lao động nông thôn ở nước ta sẽ tăng thêm khoảng 5,5 triệu người, cộng thêm khoảng 1,3 triệu hiện còn đang tồn đọng, thì tổng số lao động cần giải quyết việc làm là 6,8 triệu người. Con số này dự kiến đến năm 2010 có thể sẽ lên tới 12 triệu. Số lượng lao động đó đang là một áp lực lớn đòi hỏi giải quyết việc làm nhưng không thể một sớm một chiều có thể đáp ứng được. Trong đội ngũ lao động thì trình độ văn hóa nói chung còn rất thấp, thậm chí một số ít mù chữ, đây là một vấn đề hết sức

khó khăn trong quá trình chuyển dịch cơ cấu kinh tế. Bởi yêu cầu công nghệ mới đòi hỏi đội ngũ lao động phải có trình độ tay nghề sử dụng thành thạo các trang thiết bị mới. Hơn nữa trong các ngành sản xuất của nông nghiệp bên cạnh một số ít lao động có tay nghề cao, thì 55% lao động trong các cơ sở chuyên ngành chưa qua đào tạo, 36% không có chuyên môn kỹ thuật, hơn 60% tổng giá trị hàng hóa là lao động giản đơn. Đây chính là những cản ngại rất lớn cho việc chuyển dịch cơ cấu kinh tế nông nghiệp và nông thôn hiện nay.

Mặc dù ở nước ta, nông nghiệp bước đầu đã được thủy lợi hóa, hóa học hóa, cơ khí hóa, áp dụng thành tựu mới của cuộc cách mạng sinh học; tuy nhiên lao động thủ công vẫn còn phổ biến, nông sản phẩm được sản xuất ra chủ yếu đang ở dạng thô, sản phẩm dạng cao cấp còn ít. Khắc phục các khiếm khuyết này; quan điểm công nghiệp hóa hiện đại hóa ở nước ta vừa phải hiện đại hóa nông thôn, vừa phải nâng cao mức sống cho người lao động, trước mắt là ưu tiên những công nghệ thu hút nhiều lao động. Tuy nhiên, những công nghệ này thường là lạc hậu, năng suất lao động thấp, hiệu quả đồng vốn không cao, nảy sinh mâu thuẫn rất lớn, bài toán cần giải quyết giữa hiệu quả kinh tế và hiệu quả xã hội, khó tìm ra được hiệu quả tối ưu của nó; nếu chúng ta không nhanh chóng chuyển dịch cơ cấu nông nghiệp và nông thôn hiện nay.

Nếu đi vào nghiên cứu đối với từng loại sản phẩm, bản thân nó cũng mang nhiều đặc điểm, thể hiện tính đặc thù của ngành sản xuất nông nghiệp. Trong nông nghiệp, yếu tố sản xuất quan trọng là đất đai; nó vừa là đối tượng lao động, vừa là tư liệu lao động, là loại tư liệu sản xuất chủ yếu đặc biệt. Điểm nổi bật là thời gian sản xuất và thời gian lao

động không trùng khớp với nhau, quá trình tái sản xuất tự nhiên liên quan chặt chẽ đến quá trình tái sản xuất kinh tế. Trong thời gian sản xuất thì thời gian gián đoạn lao động, là khoảng thời gian tương đối dài chịu sự ảnh hưởng tác động của tự nhiên, thời gian sinh trưởng và phát triển của các loại cây, con, không cần sự tác động của lao động hoặc nếu có cũng không đáng kể. Vì vậy, cho dù lĩnh vực nông nghiệp có một kế hoạch định sẵn, chi tiết đến mấy, đầy đủ các yếu tố đầu vào sản xuất đến đâu, nhưng chưa hẳn đã cho ta một kết quả khối lượng nông sản phẩm theo ý muốn. Sở dĩ như vậy vì nó phụ thuộc vào tính chất thời vụ, thậm chí có lúc thời vụ còn đóng vai trò quyết định, nhất là khi trình độ phát triển của lực lượng sản xuất chưa cao, đặc biệt đối với một số vùng một số địa phương ở nước ta hiện nay. Do vậy công nghiệp hóa hiện đại hóa, thực hiện cuộc cách mạng sinh học, nhất là giống mới có năng suất cao, rút ngắn thời gian gián đoạn lao động, giảm cả về số lượng tuyệt đối và tương đối lực lượng lao động trong lĩnh vực nông nghiệp sang các ngành nghề khác, chuyển dịch cơ cấu kinh tế nông nghiệp và nông thôn là một yêu cầu hết sức cấp thiết.

Nói đến kinh tế thị trường là nói đến giá cả, lợi nhuận, cạnh tranh. Dựa vào tính chất của cạnh tranh có hai loại cạnh tranh: đó là cạnh tranh hoàn hảo và cạnh tranh không hoàn hảo. Đối với cạnh tranh hoàn hảo, vì mục đích lợi nhuận siêu ngạch, mà buộc các chủ thể tham gia cạnh tranh phải cải tiến kỹ thuật, tổ chức quản lý sản xuất tăng năng suất lao động, giảm chi phí sản xuất. Loại hình cạnh tranh này diễn ra khi quy mô sản xuất còn rất nhỏ, sản phẩm tạo ra chưa nhiều, một doanh nghiệp nào đó vượt lên hoặc phá sản không hề ảnh hưởng đến các doanh nghiệp khác. Ở nước ta độc canh

cây lúa nước, kỹ thuật trong nông nghiệp phát triển chưa cao, tác động của loại hình cạnh tranh này không liên quan nhiều đến việc chuyển dịch cơ cấu kinh tế nông nghiệp và nông thôn. Đối với cạnh tranh không hoàn hảo, quá trình cạnh tranh được diễn ra trên thị trường, nhưng không phải hoàn toàn do các quy luật kinh tế khách quan chi phối, mà có bàn tay hữu hình đứng đằng sau cạnh tranh tác động vào cạnh tranh. Loại cạnh tranh này thì việc xác định các chủ thể tham gia sản xuất kinh doanh có ý nghĩa quan trọng. Trong đó, chủ thể nhà nước có vai trò rất lớn vì nó quyết định việc phân bổ lại lao động, trợ cấp về vốn, tăng cường trang bị kỹ thuật cho nông nghiệp, từng bước tạo ra cơ sở vật chất thay đổi bộ mặt nông nghiệp và nông thôn, thực hiện các quan hệ kinh tế quốc tế... đây cũng là nhân tố ảnh hưởng trực tiếp đến việc chuyển dịch cơ cấu kinh tế nông thôn hiện nay.

Nhìn từ góc độ kết cấu nông sản phẩm trong kinh tế thị trường, tất yếu phải tuân theo sự vận động của quy luật cung - cầu. Việc tiếp cận từ "đầu ra" có ý nghĩa quan trọng, vì nó không những liên quan trực tiếp đến hiệu quả kinh tế mà còn liên quan cả hiệu quả xã hội. Quy luật cung - cầu đòi hỏi các chủ trương chính sách của Đảng, chiến lược phát triển kinh tế, việc chuyển dịch cơ cấu kinh tế không thể không tính đến thị trường. Cơ chế mới mà chúng ta đang xây dựng mang tính hai mặt: thị trường và nhà nước. Vai trò của thị trường được xác định: vừa là đối tượng vừa là căn cứ của kế hoạch. Tuy nhiên để khắc phục các khuyết tật của thị trường, thì cần phải thông qua vai trò của nhà nước: qua vai trò điều tiết của nhà nước là nhân tố đảm bảo cho định hướng xã hội chủ nghĩa. Với chức năng của nhà nước nó góp phần quan trọng giải quyết mối quan hệ giữa tăng trưởng kinh tế với vấn đề công bằng xã

hội trong quá trình chuyển dịch cơ cấu kinh tế hiện nay.

Một trong các đặc điểm của xu thế chuyển dịch cơ cấu kinh tế, nông thôn là hướng sang xuất khẩu hàng hóa. Theo yêu cầu của thị trường, "chỉ bán cái mà thị trường cần chứ không bán cái mà mình có". Muốn thực hiện được điều này tất yếu đòi hỏi phải nắm được số lượng, chất lượng, kết cấu sản phẩm, đặc biệt là giá cả hàng hóa. Trong quan hệ kinh tế trước đây, chúng ta chỉ mới dừng lại ở vay trả, giúp đỡ lẫn nhau, viện trợ không hoàn lại, hoặc theo giá nội bộ, bao cấp... chưa phải là quan hệ thị trường thực sự theo đúng nghĩa của nó. Trong điều kiện mới, cơ chế thị trường và cơ cấu vận hành của thị trường đã thay đổi. Thị trường theo chiến lược kinh tế mở, nói đến thị trường là nói đến hiệu quả kinh tế, là nói đến lợi nhuận, cạnh tranh. Thị trường nông sản bên cạnh những đặc trưng chung, nó lại có những đặc trưng riêng của nó, đặc biệt là tính chất thời vụ, tính chất chu kỳ theo mùa, tiêu thụ nhanh đối với những loại sản phẩm tươi sống. (Chứ không phải mở rộng thị trường, tăng thu nhập của tầng lớp cư dân là tăng tiêu dùng các loại nông sản). Cho nên trong quá trình chuyển dịch cơ cấu kinh tế nông thôn, việc bố trí chiến lược các ngành sản xuất theo từng loại sản phẩm theo từng thời kỳ, phù hợp với nhu cầu là hết sức quan trọng không chỉ ở trong nước mà cả trên thế giới. Bên cạnh đó phải thay đổi công nghệ ở tất cả các khâu của quá trình sản xuất ra sản phẩm. Toàn bộ quá trình kinh tế kỹ thuật phải gắn chặt với quy trình công nghệ, tổ chức quản lý... để đạt được mục đích chi phí sản xuất ngày càng giảm, giá cả hạ, tham gia cạnh tranh trên thị trường. Giải quyết vấn đề này tất yếu đòi hỏi phải đẩy mạnh công nghiệp hóa, hiện đại hóa nông thôn, thực chất là chuyển dịch cơ cấu kinh tế

nông nghiệp và nông thôn ở Việt nam.

Như đã phân tích trên, chính nhu cầu về chất lượng, số lượng và kết cấu nông sản phẩm trên thị trường thường xuyên thay đổi, đòi hỏi phải phân bổ lại sản xuất, phân công lại lao động xã hội, đào tạo nâng cao chất lượng đội ngũ lao động nông nghiệp và nông thôn, phải tạo ra một kết cấu sản phẩm phù hợp, theo yêu cầu kinh tế thị trường. Vì vậy, việc chuyển dịch cơ cấu kinh tế phải đảm bảo được tính chất của nó, đó là khách quan, là xác lập một cơ chế vận hành phù hợp, và mặt khác là lịch sử xã hội. Để đạt được mục tiêu của cơ cấu là vừa tăng trưởng kinh tế vừa thực hiện công bằng xã hội, quá trình chuyển dịch cơ cấu kinh tế phải gắn với các xu hướng vận động, sau đây:

- Chuyển dịch cơ cấu kinh tế nông nghiệp và nông thôn theo hướng sản xuất hàng hóa.

- Chuyển dịch theo hướng ngày càng có hiệu quả cao trong kinh tế thị trường.

- Quá trình chuyển dịch cơ cấu phải có sự kết hợp chặt chẽ cơ cấu kinh tế nông nghiệp và nông thôn theo hướng công nghiệp hóa, hiện đại hóa.

Chuyển dịch cơ cấu kinh tế nông nghiệp và nông thôn, nhìn từ góc độ kết cấu mức cầu về sản phẩm trong kinh tế thị trường ở Việt Nam hiện nay - mà chủ thể của nó là - nông dân, đòi hỏi phải xem xét phân tích trên cả hai mặt: mặt tích cực và mặt tiêu cực, giữa hiệu quả trước mắt và hiệu quả lâu dài, giữa hiệu quả kinh tế và hiệu quả xã hội. Nhằm đạt mục tiêu là xây dựng một nền nông nghiệp và kinh tế nông thôn có cơ sở vật chất kỹ thuật hiện đại, cơ cấu kinh tế hợp lý, quan hệ sản xuất tiến bộ, tăng năng suất lao động; nâng cao thu nhập và đời sống dân cư, đưa nông thôn nước ta tiến lên văn minh, hiện đại ■